

EDUSKUNNAN LAKIVALIOKUNTA

Kuuleminen 5.10.2022

HE 143/2022 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle lähestymiskiellon tehostamista koskevaksi lainsäädännöksi

Yleisiä huomioita

Esitetyt muutokset ovat hyvin perusteltuja. Lähestymiskielto on yksi tapa suojata yksilön henkeä, terveyttä, rauhaa ja vapautta. Lähestymiskiellon rikkomisen yleisyydestä huolimatta lähestymiskielto on kuitenkin monessa tapauksessa tehokas suojakeino. Yksinään lähestymiskielto ei ongelmia ratkaise, eikä kukaan ole sitä väittänytkaan. Lähestymiskiellon lisäksi tarvitaan muita ennalta ehkäiseviä keinoja, kaltoinkohtelun kohteeksi joutuneelle tukitoimia, viranomaisten yhteistoimintaa, väkivaltaan taipuvaisille ongelmansa tiedostamiseksi muun muassa ryhmätoimintaa ja myös uhrin rikosoikeudellista suojaa. Tukitoimissa painottaisin uhrin suojaa ja hänen tukemistaan. En ole aivan vakuuttunut tekijöihin suunnattujen terapialuonteisten toimien vaikuttavuudesta. Lähisuhdeväkivallan tekijä kyllä tietää tarkalleen, mitä on tekemässä ja mitkä ovat hänen tekonsa seuraukset. Kysymys on pääosin tarkoituksellisesta toisen vahingoittamisesta. Joissakin tapauksissa terapialuonteiset toimet voivat kuitenkin vähentää tekijän riskiä tekonsa uusimiseen.

Rikosoikeuden keinot eivät rajoitu lähestymiskiellon rikkomisen kriminalisointiin. On entistä paremmin tiedostettava, missä vaiheessa lähestymiskiellon rikkomisen muuttuu vainoamiseksi tai psyykkiseksi pahoinpitelyksi, johon soveltuu, tosin rajoitetusti, pahoinpitelyä koskeva rikostunnusmerkistö (RL 21:5). Kovin hyvin lähisuhteisiin liittyvää psyykkistä väkivaltaa ei näytetä kontrollikoneistossa tunnistettavan, koska ainoa merkittävä hovioikeustasolle edennyt psyykkisen väkivallan tapaus koski psyykkistä väkivaltaa työpaikalla. Psyykkisen väkivallan kriminalisointia koskeva selvitys on (oikeusministeriön toimeksiannosta) tekeillä Itä-Suomen yliopistossa. Selvityksessä arvioidaan, pitäisikö psyykkisen väkivallan olla nykyistä laajemmin pahoinpitelyrikoksena rangaistavaa. Pohjoismaista Norja ja Tanska ovat kriminalisoineet erillissääntelyllä psyykkisen väkivallan lähisuhteissa, ja Ruotsissa on äskettäin valmistunut selvitys vastaavan lainsäädännön omaksumiseksi Ruotsin rikoslakiin. Jo tässä vaiheessa on todettava, että psyykkiseen väkivaltaan puuttumiseen myös rikosoikeuden keinoin on syytä kiinnittää aiempaa

enemmän huomiota. Lähestymiskieltotapauksilla ja psyykkisellä väkivallalla on hyvin läheinen yhteys: kummassakin tekijä pyrkii kohtuuttomasti kontrolloimaan uhria ja pitämään uhria henkisesti vallassaan. Lähestymiskiellon ja rikosoikeuden vaikutussuhde on kaksisuuntainen. Lähestymiskielto on hyvä rikosoikeudellisen suojan tehoste ja myös päinvastoin, rikosoikeudellinen suoja tehostaa lähestymiskiellon noudattamista.

Esityksen tavoitteena on parantaa lähestymiskiellon tehokkuutta, vähentää lähestymiskiellon rikkomista ja lisätä erityisesti lähisuhdeväkivallan uhrin turvallisuutta. Esitetyt lainmuutokset voivat parantaa kiellon tehokkuutta ja lisätä uhrin turvallisuutta. Sen sijaan muutosten lähestymiskiellon rikkomista vähentävää vaikutusta on syytä epäillä. Toivottavaa toki on, että lähestymiskiellon valvonnan tehostaminen vähentää myös kiellon rikkomista, ainakin pitkällä aikavälillä. Kysymys on siitä, miten valvonta ja puuttuminen kiellon rikkomiseen vaikuttavat kieltoon määrätyn käyttäytymiseen. Tässä suhteessa aivan olennaista on rikkomustapausten viivytyksetön tutkinta ja oikeuskäsittely.

Pykäläkohtaiset kommentit hallituksen esityksestä

1. Laki lähestymiskiellosta

Lain 1 §: Lakiin esitetty tarkennus on perusteltu, ottaen huomioon KKO:n ennakkopäätös 2019:50. Yhteydenpito osapuolten yhteisiin lapsiin on yksi lähestymiskieltoihin liittyvä ongelma, johon pitää entistä paremmin pyrkiä reagoimaan siten, että yhteydenpidon muodot ja intensiivisyys määritellään yksityiskohtaisesti lähestymiskieltopäätöksissä. Esityksessä on käsitelty laajasti myös lasten oikeutta suojaan ja muita lapsen oikeuksia.

Lain 3a §: Esitys valvonnan tehostamisesta on perusteltu. Säännös on tarkkarajainen ja teknisen valvonnan määräajat rajattuja ja perusteltuja. On oletettavaa, että tekninen valvonta tulee määrättäväksi tapauksissa, joissa lähestymiskieltoon määrätty on jo syyllistynyt suojattavaan henkilöön tai hänen lähipiiriinsä kohdistuneeseen rikokseen. Tekninen valvonta voi kuitenkin soveltua myös tapauksiin, joissa uhka ei ole vielä konkretisoitunut, mutta on kuitenkin riittävällä

todennäköisyydellä todettavissa. Välttämättömyyden kriteeri ja kohtuullisuuden arviointi rajaavat teknisen valvonnan soveltamisalaa, mutta ovat perusteltuja rajoituksia, koska tekninen valvonta kuitenkin puuttuu aika radikaalisti lähestymiskieltoon määrätyn oikeuksiin. Punninnassa painavampi peruste tulisi kuitenkin olla uhrin suoja ja sen välttämättömyys. Näin on hallituksen esitykseen (s. 27) kirjoitettukin.

Lain 7a, 8 ja 9 §: Esitys on perusteltu. Minulla ei ole huomautettavaa esitetyn lainsäädännön sisältöön.

Lain 11 §: Esitys on perusteltu. Erityisesti hyvänä pidän pidättämiseen oikeutetun virkamiehen toimivallan laajentamista. Tietyissä tapauksissa aloiteoikeus lähestymiskiellon määrittämiseksi on annettava viranomaiselle. Nykyinen lain sanamuoto rajaa soveltamisalan liian suppeaksi. On syytä todeta, että myös syyteoikeuden osalta on korostettu viranomaisen aloitteellisuutta, lähestymiskiellon rikkominen, pahoinpitely (lieväkin lähisuhteissa) ja vainoaminen ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia.

Lain 11a §: Säännös on tarpeellinen ja johdonmukaista jatkoa esitutkintalainsäädännössä omaksutulle sääntelylle. Tukipalveluilla on mahdollisuus merkittävästi lisätä lähestymiskiellon tehokasta täytäntöönpanoa.

Lain 14a §: Esitys on perusteltu. Lähestymiskiellolla suojaa hakeva rinnastuu sellaisten rikosten asianomistajiin, joille voidaan voimassa olevan lainsäädännön perusteella määrätä avustaja. Teknisesti valvottu lähestymiskielto puuttuu sen verran vakavasti yksilön oikeuksiin, että on perusteltua varata mahdollisuus määrätä kieltoon määrättäväksi vaaditulle hänen pyynnöstään avustaja. Perusteltua on myös, ettei avustettavalle säädetä korvausvelvollisuutta valtiolle siinä tapauksessa, että hakemus lähestymiskiellon määrittämiseksi hyväksytään.

Lain 15a ja 15b §: Esitykseen ei ole huomautettavaa. Esitys teknisen valvonnan toteuttamisesta Rikosseuraamuslaitoksessa on perusteltu, koska Rikosseuraamuslaitoksella on teknisen valvonnan osaamista ja tekninen valmius sen toteuttamiseen. Laissa on säännelty tiedon siirto poliisille ja hätäkeskukselle, joilla on valvonnassa operatiivinen vastuu.

On kuitenkin syytä varautua siihen, ettei poliisi välttämättä pysty reagoimaan riittävän nopeasti saamaansa ilmoitukseen. Tämä on realiteetti erityisesti alueilla, joilla poliisin toiminta-alue on laaja. Vika ei kuitenkaan ole esitetystä sääntelyssä vaan poliisin voimavaroissa.

2. Laki rikoslain muuttamisesta

Esitys on perusteltu. Korostan tässäkin sitä, että lähestymiskiellon valvonnassa on tärkeää tunnistaa se, milloin kiellon rikkominen toteuttaa samalla vakavampien rikosten (vainoaminen, pahoinpitely, laiton uhkaus, kotirauhan rikkominen) tunnusmerkistöt. Tämän vuoden lopulla valmistuvassa selvityksessämme tulemme analysoimaan myös tätä ongelmaa käytettävissä olevan oikeuskäytännön perusteella.

3. Esitutkintalaki ja laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

On perusteltua säätää lähestymiskiellon rikkomisen esitutkintaan, syyteharkintaan ja oikeudenkäyntiin kiireellisen käsittelyn vaatimus. Lähestymiskiellon tehokas toteuttaminen edellyttää välttämättä kiireellistä reagointia sen rikkomiseen. Myöhään tullut rikosoikeudellinen suoja on usein yhtä kuin ei suojaa ollenkaan. Kiireellinen käsittely voi myös olla omiaan herättämään kieltoon määrätyn pohtimaan omaa käyttäytymistään nykyistä sääntelyä tehokkaammin. Sanktion välittömyys on yksi rikosoikeudellisen järjestelmän tehokkuutta lisäävä seikka. Kiireellinen käsittely onnistuu vain, jos poliisilla, syyttäjälaitoksella ja tuomioistuimilla on riittävät voimavarat. Näin ollen rikosoikeudellisen suojan toteutuminen on tässäkin tapauksessa riippuvainen siitä, miten suuria rahallisia panostuksia kontrollikoneiston toiminnan varmistamiseksi yhteiskunta pitää perusteltuina. Viime kädessä kysymys on siitä, mikä on oikeusvaltion riittävä ja kohtuullinen hinta. Esityksessä ei ole täsmennetty, mitä kiireellinen käsittely ajallisesti voisi tarkoittaa. Onko kysymys päivistä, viikoista vai kuukausista? Yleensä kiireellisen käsittelyn vaatimuksen on ymmärretty käsittävän mieluummin korkeintaan viikkoja kuin kuukausia (esimerkiksi laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa: vangittujen juttujen ja nuorten juttujen käsittely).

4. Oikeusapulaki ja tuomioistuinmaksulaki

Esitys on perusteltu. Voi toki käydä niin, että oikeudenkäyntimaksun poistaminen lisää myös perusteettomia hakemuksia. Se on kuitenkin pienempi ”paha” verrattuna siihen, että aiheellisia hakemuksia jää tekemättä maksun pelossa. Esityksestä käy ilmi perusteltu oletus siitä, että lähestymiskieltihakemusten määrän laskuun on vaikuttanut merkittävästi juuri riski siitä, että hakija joutuu suorittamaan oikeudenkäyntimaksun.

5. Henkilötietojen käsittely

Rikosseuraamuslaitoksen ja poliisin henkilötietolakeihin esitetyt muutokset ovat pääosin teknisiä ja sellaisinaan hyväksyttäviä.

Matti Tolvanen

OTT, rikos- ja prosessioikeuden professori

Itä-Suomen yliopisto, Oikeustieteiden laitos

matti.tolvanen@uef.fi